

УДК371.132:373.3

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вікторія Новікова

*Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
вул. Тургенівська, 8/14, 02054 Київ, Україна*

Розглянуто особливості процесу оновлення особистості педагога в умовах інтенсивних змін освітнього простору. Наведено експериментальні дані стану психолого-педагогічної готовності майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, педагогічна творчість, творча діяльність, педагогічна інноватика, акцентуація, параакцентуація.

Освіта сьогодення переживає надзвичайно важкий період свого розвитку та становлення. З одного боку, вона відчуває повною мірою всі ті кризові явища і процеси, що характеризують економічний і соціально-політичний стан життя країни. З іншого, стійкою тенденцією розвитку сучасної освіти в Україні стали пошуки нетрадиційних підходів у розв'язанні нових освітньо-виховних завдань, активне впровадження в теорію та практику нововведень, інноваційна діяльність.

Перед необхідністю змінюватися постав і вчитель. Тому що пошуки нових підходів ззовні, без внутрішнього прагнення, теоретичної та психологічної готовності, без його переорієнтації на нове є малоефективними.

Інтенсивні інноваційні процеси в сучасній освіті знайшли відображення у великій кількості різноманітних і часто розрізнених ініціатив, що спрямовані на вдосконалення навчально-виховного процесу. Проблема оновлення освіти хвилює сьогодні як учених, так і педагогічних працівників. З одного боку, в педагогічній теорії та практиці відчувається гостра потреба у залученні нових ідей. З іншого, інноваційні пошуки не набули поки що цілісного осмислення. Ці суперечності вирішує порівняно нова галузь наукового знання – педагогічна інноватика як наука про педагогічні нововведення.

Загальні проблеми інноватики досліджують В. Взятишев, Є. Вінославська, Л. Даниленко, Л. Карамушка, І. Корнілова, А. Ладун, Ю. М'якотін, В. Сергієвський та ін. Проблему впровадження педагогічних інновацій в навчально-виховний процес школи вивчають Л. Березівська,

Л. Даниленко, П. Шепет, Р. Чуйко та ін. Тенденції управління інноваційними процесами аналізують у своїх працях В. Гінзбург, Г. Єльнікова, О. Сидоренко, В. Скар та ін. Важливі аспекти новаторства, творчого зростання вчителя в умовах інноваційної діяльності, підвищення його фахового рівня, професійної компетенції відображено у працях І. Аркіна, Л. Вовк, А. Гільбуха, В. Завіни, В. Загвязинського, І. Зязюна, М. Кларіна, Л. Коростильової, І. Ладенко, М. Поташніка, А. Пригожина, О. Савченко, І. Семенова, Н. Юсуфбекової та інших дослідників.

Дослідження закордонних авторів (К. Ангеловські, Е. фон Хіллеля, У. Кінгстона та ін.) присвячені вивченню питань управління інноваційними процесами, дослідженню джерела інновацій. Е. Ляска, Н. Лагервель аналізують факти, що впливають на прийняття рішення про введення нового, а також вивчають інновації у школі. М. Кларін проаналізував та узагальнив інноваційні моделі навчального процесу в сучасній зарубіжній літературі.

Питання формування творчого типу вчителя, розвитку педагогічної творчості досліджують Ю. Бабанський, Ф. Гоноволін, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Семиченко, Г. Сухобська; аспекти зростання творчого потенціалу вчителя та індивідуального стилю його діяльності – Ю. Азаров, Ю. Львова, Л. Шубіна та ін. Ефективність впливу особистого прикладу вчителя описано в працях К. Ушинського, А. Острогорського, Н. Крупської, Ф. Гоноволіна, Г. Коннікової, Н. Кузьміної, А. Щербакова.

На нашу думку, цілком закономірною є пильна увага дослідників педагогічної науки до проблем особистості педагога. Адже відомо, що професійна майстерність учителя за своєю структурою є багатогранною, де головним і визначальним моментом є особистість педагога. Проте досі недосліджені такі аспекти особистості вчителя, як вплив особистісно-типологічних характеристик вчителя на підвищення ефективності його діяльності, взаємозв'язок між типом особистості вчителя та соціальними очікуваннями ним результатів власної діяльності, психолого-педагогічна готовність майбутніх учителів до інноваційної діяльності на типологічному рівні. Вони потребують глибокого науково-практичного аналізу, серйозного теоретичного вивчення. Такі дослідження, безумовно, актуальні.

Сучасна соціально-педагогічна ситуація в освіті вже не узгоджується з традиційними виконавськими стилями вчителя, зростають тенденції до зміни змісту освіти, методів, форм роботи зі школярами, передусім з виробленням концепцій розвитку школи. Особливо важливе це питання для початкової школи. “Перед сучасною освітою стоїть подвійне завдання: вона має формувати людину, здатну змінювати саму себе і наявне буття, водночас, таку, що розуміє і приймає завдання наявного буття, здатна жити і спілкуватись всередині нього” [3, с. 4].

Специфіка педагогічної праці полягає в тому, що сьогодні педагог поставлений перед необхідністю творчо взаємодіяти з дітьми та перетворювати і вдосконалювати педагогічну дійсність. Роль цієї взаємодії може бути неоднозначною, але вона обов'язковою наявна із постійним творчим розвитком. Учителі є не тільки практичними реалізаторами інновацій, вони часто стають творцями та ініціаторами нововведень. Вони творчо аналізують, узагальнюють іновативні підходи і методики, застосовують їх на практиці. Отже, сутність поняття “інноваційна діяльність” відображає не лише особливості процесу оновлення, внесення нових елементів у традиційну систему, а й характеристику індивідуального стилю фахівця.

У праці В. Кан-Калік, В. Нікандров намагалися не лише проаналізувати педагогічні та психологічні основи педагогічної творчості, але й допомогти вчителю сформуванню творчої індивідуальності.

Зазначимо, що школі потрібен “нестаріючий” вчитель, що орієнтується на розвиток і зміни. Чинником “молодості” є введення вчителя у систему неперервної освіти й самоосвіти.

Підготовка вчителя до інноваційної діяльності надзвичайно важлива. Проводили дослідження серед студентів 5-го курсу та студентів магістратури педагогічного факультету безпосередньо перед проходженням ними неперервної практики. Метою перевірки було виявлення їхньої психолого-педагогічної готовності до інноваційної діяльності на типологічному рівні.

Ми висунули гіпотетичне припущення, що потяг та готовність майбутніх учителів до впровадження нововведень значною мірою залежить від їхніх типологічних характеристик, а розуміння ними своїх типологічних особливостей допомагатиме майбутнім учителям доцільніше здійснювати професійну діяльність, прагнути до педагогічної майстерності, до впровадження і використання новітніх педагогічних технологій.

Експериментальне дослідження мало два етапи. На першому розробляли переддослідні типи особистості майбутніх учителів. Визначаючи типологію особистості студентів, ми спиралися на теорію акцентуацій [4]. Під час діагностування типів особистості майбутніх учителів застосовували тест-опитувач на виявлення акцентуацій, запропонований Шмішеком [6]. У подальшому дані інтерпретували на рівні параакцентуацій. За основу брали психологічні типи вчителів, розроблені О. М. Пехотою [5].

Ми запропонували умовне робоче поняття “параакцентуації”. Визначили його як тенденцію до загострення певних груп якостей, інтенсивнішого прояву окремих рис характеру, що перебувають у межах норми, але близькі до акцентуацій або за зовнішніми проявами нагадують їх. Ми запропоновано такі типи параакцентуацій: гіпертимний, застряглий,

емотивний, циклотимічний, педантичний, тривожний, екзальтований, демонстративний, збудливий, дистимічний.

Гіпертивний тип. Зважаючи на професійну активність, “гіперtimiки” мають високий загальний рівень готовності до інноваційної діяльності. Їх не треба переконувати у необхідності й ефективності того чи іншого нововведення, вони самі перебувають у постійному пошуку, чекають від впровадження інновацій кращих результатів, мають досить високий рівень самооцінки. Прагнення вчителів гіпертимного типу до застосування інновацій не залежить ні від їхнього віку, ні від освіти. Зазначимо, що вчителі цього типу не досить терплячі та стримані; вони повинні приділяти увагу адекватному вибору нововведень, чітко планувати і дотримуватись обраного виду діяльності.

Емотивний тип. Надзвичайно чутливий, доброзичливий, толерантний вчитель, завжди готовий допомогти, схильний до коливань, сумнівів, йому важко в ситуаціях альтернативного вибору, орієнтується на емоціональний аспект взаємодії з учнями. Власну готовність до інноваційної діяльності оцінює середньо, хоча виявляє потяг до інновацій. Вчитель емотивного типу важко приймає рішення, він не має високих професійних очікувань, громадського визнання від застосування нових педагогічних підходів. З віком він намагається пристосуватись до навколишніх умов, а тому приймає ті нововведення, які випробували інші. “Емотивному” вчителю необхідно допомагати у виборі нововведень, переконувати, що вони є ефективними і не завдадуть шкоди його професійній діяльності. Здебільшого такі вчителі приймають і застосовують те, що пропонує школа, хоча мають досить сталий потяг до зміни власної діяльності, підвищення її ефективності.

Екзальтований тип. Учителі екзальтованого типу оптимістичні, в них грандіозні перспективи власної діяльності. Вони мають високий рівень готовності до інноваційної діяльності. Чекають від застосування нововведень власного морального задоволення, матеріального стимулювання, високих досягнень учнів (і то всіх без винятку). Однак незначні перешкоди до досягнення мети розчаровують цих учителів, вони не хочуть більше реалізовувати намічені плани і перспективи. Вчителям екзальтованого типу необхідна підтримка і переконання в тому, що нововведення, які вони впроваджують у навчальний процес, є ефективними і згодом дадуть результати.

Збудливий тип. Такі вчителі не здатні брати на себе відповідальності, недостатньо ініціативні, байдужі до майбутнього, мають занижену самооцінку, не чекають від інноваційних підходів кращих результатів, вони просто не зацікавлені ними. “Збудливого” вчителя необхідно постійно спрямовувати на творчу діяльність, залучати до участі в семінарах, практикумах, що сприятиме підвищенню теоретичного рівня, спонукатиме до самоосвіти.

Циклотимічний тип. Учителі-“циклотиміки” працездатні, активні. Більшість з них готові до інноваційної діяльності, всі представники цього типу чекають від впровадження нововведень позитивних результатів. Учитель-“циклотимік” відчуває жагу діяльності, спілкування, оточує себе учнями, з головою поринає у шкільні справи. Проте це відбувається лише в позитивний період. У негативний період все змінюється. Знижується самооцінка, вчителів перестають цікавити учні і власна професійна діяльність, вони відходять від творчості. Циклотимічність у поведінці таких учителів відображається на їхній діяльності. Гарно розпочата справа може бути не доведена до логічного закінчення. А в новий позитивний період починаються нові пошуки.

“Циклотимікам” слід планувати свою діяльність (знаючи власні недоліки) і намагатись дотримуватись розпочатого в позитивний період. Велике значення в успішному застосуванні “циклотиміками” новітніх технологій має самоконтроль.

В експериментальному дослідженні, яке проводили 2002 року на базі педагогічного факультету (нині Інститут педагогіки та психології) Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, брало участь 111 студентів. Їх тестували на підставі концепції акцентуованих особистостей К. Леонгарда [4]. Тестували з метою виявлення їхніх параакцентуацій, проводили анкетування, щоб визначити рівні готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності. За допомогою розробленої нами анкети визначали рівні готовності до інноваційної діяльності за такими показниками: рівень розуміння і диференціації понять “інновація” і “педагогічна інновація”; рівень професійних очікувань; рівень соціальних очікувань; рівень самооцінки; рівень оцінення ефективності інноваційної діяльності; загальний рівень готовності до інноваційної діяльності.

Готовність майбутніх учителів до інноваційної діяльності умовно відзначали за такими рівнями: високий, середній та низький.

За результатами тестування студентів виявили такі типи параакцентуацій: гіпертимний (29,7%), емотивний (13,5%), екзальтований (11,7%), циклотимічний (5,4%), збудливий (1,8%), змішаний (37,9%).

Найкількіснішу групу становили студенти гіпертимного типу (29,7%). Вони виявляли високий загальний рівень готовності до інноваційної діяльності (72,7%), уміння диференціювати поняття інноватики (високий рівень – 81,8% студентів), мали високий рівень професійних (87,9%) та соціальних очікувань (63,6%).

Майбутні вчителі емотивного типу виявили здебільшого середній загальний рівень готовності (80%). Опитані (40%) мали низький рівень соціальних очікувань, 80% студентів очікували від нововведень кращих результатів, громадського визнання, матеріального стимулювання.

Студенти, котрі належали до екзальтованого типу, також мали високий рівень професійних очікувань (78,3%); 50% опитаних розуміють і володіють поняттями інноватики на високому рівні, однак за всіма іншими показниками здебільшого перебувають на середньому рівні.

Невелику групу становили студенти циклотимічного типу (5,4%). Вони мають у середньому високий загальний рівень готовності (66,7%); 100% опитаних мають високий рівень професійних очікувань.

Найменшу частину учасників експерименту (1,8%) становили студенти збудливого типу; 100% з них – середній рівень готовності до інноваційної діяльності (50% виявили високі порівневі показники професійних очікувань; 100% представників збудливого типу впевнені в ефективності впровадження новітніх підходів).

Отже, найбільший потяг і готовність до впровадження нововведень виявляють студенти гіпертимного типу. Середній рівень готовності мають представники емотивного, збудливого, циклотимічного типів. Більшості студентів необхідно підвищити теоретичну підготовку з проблем інноватики, інноваційної діяльності для вмілого та доцільного створення, впровадження та ефективного використання інновацій, спрямованих на удосконалення навчально-виховного процесу, для оволодіння механізмами відбору та адаптації інноваційних технологій.

Аналіз наукових досліджень і наші теоретичні та практичні напрацювання з проблем інноваційної діяльності вчителів і школи свідчать про прагнення науковців та педагогічних працівників переорієнтуватися на теоретико-пізнавальний підхід до діяльності вчителя в новому інноваційному освітньому просторі. Значний розвиток педагогічних нововведень останніми роками сприяв актуалізації відповідних інноваційних технологій. Людина є джерелом, творцем і поширювачем цих ініціатив, і, відповідно, інноваційні процеси сприяють визначенню місця і ролі вчителя, змісту його діяльності, готовності до роботи в умовах інноваційної дійсності.

1. *Кан-Калик В. А., Никандров Н. Д.* Педагогическое творчество. М., 1990.

2. *Козлова О. Г.* Сутнісні складові інноваційної діяльності вчителя. Суми, 1999.

3. *Кремень В. Г.* Психолого-педагогічна наука в ідеологічній проекції // Матеріали методол. семінару АПН України. Психолого-педагогічна наука і ідеологія, м. Київ, 12 листоп. 1998 р. К., 1998. С. 3–6.

4. *Леонгард К.* Акцентуированные личности В. М. Лещинская / Пер. с нем. Ростов н/Д, 1997.

5. Пехота Е. Н. Психологические типы учителей и их влияние на педагогическую деятельность // Все для учителя: информационно-практичный бюллетень. К., 1997. № 10. С. 9–11.

6. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога: В 2 т. М., 1999. Т. 1. С. 236–240.

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL READINESS OF THE
ELEMENTARY SCHOOL PROSPECTIVE TEACHERS FOR
INNOVATIVE ACTIVITY**

Viktoriya Novikova

*M. Dragomanov National Pedagogical University of Kyiv
Turgenevs'ka Str, 8/14, UA-02054 Kyiv, Ukraine*

The article considers the update teacher's skills and traits in the context of intense educational alterations. It introduces the experimental data of the psychological and pedagogical readiness of the prospective elementary school teachers for the innovative activities.

Key words: innovation, innovative activity, pedagogical creativity, creative activity, accentuation, paraaccentuation.

Стаття надійшла до редколегії 15.03.2004
Прийнята до друку 21.10.2004